

П. ШПАК,

**член-кореспондент НАН України,
радник президента НАН України**

Відомо, що паливно-енергетичні види мінеральної сировини, передусім нафта, газ та вугілля, відіграють винятково важливу роль у розвитку економіки та збереженні безпеки будь-якої країни.

Практика свідчить, що інтенсивний імпорт енергоносіїв провадиться розвиненими країнами із стабільною ринковою економікою, які володіють достатніми для цього матеріальними і фінансовими ресурсами. Це — США, Канада, Великобританія, Німеччина, Швеція та інші. Вони мають від 7 до 11 джерел імпорту, тому застраховані від несподіванок, пов'язаних з можливими політичними, економічними та воєнними подіями у країнах-експортерах і, крім того, зберігають свої паливно-енергетичні ресурси на майбутнє. Економічно розвинені Японія і Фінляндія, не маючи власних ресурсів вуглеводнів, забезпечують себе за рахунок їх імпорту, скоротивши енергоємні технології та широко реалізуючи політику енергозбереження.

Характерними для нашої держави сьогодні, у перехідний період до ринкових відносин, є перші ознаки стабілізації і розвитку економіки та розв'язання соціальних проблем. Україна має потужну нафтогазову інфраструктуру, значні ресурси нафти, газу, вугілля, горючих сланців, однак не використовує їх належним чином. На жаль, максимум уваги все-таки приділяється імпорту нафти і газу, вартість яких у 5—6 разів вища від собівартості власних вуглеводнів. Як наслідок, ми накопичуємо мільярдні борги, люди залишаються без роботи, держава не отримує податків.

Нафтогазоносний потенціал надр, як і мінерально-сировинний загалом, зумовлюється особливостями розвитку в геологічному часі того чи іншого регіону.

Еволюція Землі на території України та прилеглих країн зумовила формування великих різновікових геотектонічних елементів земної кори і характерних для кожного з них видів корисних копалин. На території нашої держави розташований не тільки географічний центр Європи, а й центр стикування різновікових платформ (Східноєвропейська, Західноєвропейська, Скіфсько-Туранська) та рухомих складчастих геосинклінальних споруд (Карпати, Крим, Добруджа, Донбас), розділених крайовими і передовими прогинами. У межах платформ розміщуються рифтогенні прогини (Дніпровсько-Донецький та інші). Родовища вуглеводнів пов'язані з прогинами, а руди різних видів — переважно з Українським кристалічним щитом.

Україна є одним з найстаріших регіонів світу щодо видобутку нафти. За 100 з чимось років тут розвідано понад 320 родовищ нафти і газу, видобуто близько 350 млн. т нафти з конденсатом і 1750 млрд. м³ газу. Серед розвіданих родовищ вуглеводнів 56 мають значні запаси (середні, великі, крупні та унікальні), частка яких у сумарному видобутку вуглеводнів становить майже 80 %. Максимальні рівні видобутку нафти припадають на 1972 р. — 14,5 млн. т разом із конденсатом. У 1975 р. найвищий рівень видобутку газу досяг 68,3 млрд. м³. Сьогодні щорічно видобувається 3,8 млн. т нафти з конденсатом та 17,5 млрд. м³ газу. Однак вкрай низькі обсяги пошуково-розвідувальних робіт, розміщення

запасів на значній кількості невеликих родовищ, недостатнє впровадження сучасних технологій, здатних забезпечити підвищення нафтовіддачі пластів, тимчасова консервація окремих виявлених родовищ і свердловин іншими відомствами, — усе це не сприяє зростанню видобутку вуглеводнів.

Разом з тим їхні початкові потенційні ресурси в Україні реалізовані в межах суші лише на 48,7 %, а в акваторіях — на 3,9 %. Поточні нерозвідані ресурси вуглеводнів оцінюються у 4,9 млрд. т умовного палива. З них нафта з конденсатом — 1,13 млрд. т і газ — 3,86 трлн.м³. Третина ресурсів газу і п'ята частина нафти з конденсатом розміщуються у межах акваторій Чорного та Азовського морів.

Україна володіє також величезними обсягами ресурсів нетрадиційних джерел вуглеводнів. Серед них розвідані, але поки що невидобувні (через низький рівень техніки і технологій) запаси важких нафт, шахтного метану, а також газогідратного газу в акваторії Чорного моря.

Величезні нерозвідані ресурси вуглеводнів є надійною основою для розгортання пошуково-розвідувальних робіт і створення потужної бази їх запасів. Упродовж наступних десяти років, згідно з уточненою Національною програмою «Нафта і газ України до 2010 р.», прогнозується збільшити обсяги геофізичних досліджень у 5—10 разів, пошуково-розвідувального буріння — у 3—4 рази, приростити понад 450 млн.т умовного палива і забезпечити власний видобуток нафти з конденсатом у 2010 р. на рівні 5,4 млн. т та газу — 28 млрд.м³. Економія витрат на імпорт становитиме при цьому 600—700 млн. доларів. Підвищення нафтовіддачі до проектних величин і використання частини залишкових геологічних запасів нафти (понад 800 млн. т), впровадження стратегії пошуків значних за запасами родовищ вуглеводнів і залучення нетрадиційних джерел газу дасть змогу значно перевищити прогнозовані рівні видобутку вуглеводнів.

Особливе місце у геологічній будові центральної України посідає Український щит. Це найдавніша, докембрійська геологічна споруда, яка формувалася впродовж 3,7 млрд. років. За багатовікову еволюцію проявилось понад сім продуктивних металогенічних імпульсів, які забезпечили формування великої кількості потужних родовищ. Для цього регіону характерне різноманіття та багатство корисних копалин. Це одні з найпотужніших у світі родовищ залізних і марганцевих руд, які розробляються вже понад століття, і знайдені у сучасний період крупні родовища титанових, цирконієвих та уранових руд, що також активно освоюються. Але особливе значення мають родовища рідкісних металів та рідкісноземельних елементів. Уже виявлені унікальне Пержанське родовище берилію у Житомирській області, крупне Азовське родовище рідкісних земель на Донеччині, Полозівське та Станкуватське родовища літію у Кіровоградській області, родовище самородної міді на Волині і золота — у центральній частині України.

На жаль, ці родовища ще не привернули до себе необхідної уваги. Слід зазначити, що згідно з прогнозними оцінками Український щит є найбільшою в Європі провінцією щодо запасів рідкісних металів і може стати основним джерелом їх постачання як на внутрішній, так і на світовий ринки.

Берилій, літій, цирконій, рідкісні землі, тантал, ніобій, молібден, скандій, галій, ванадій необхідні для провідних промислових галузей України, передусім для ракето-, літако-, машино- та приладобудування, для випуску якісних сталей і сплавів, для нафтогазової галузі. Взагалі Український щит за металогенічною потужністю порівнянний з такими широко відомими у світі рудоносними щитами, як Австралійський, Південно-Африканський, Канадський. Однак вивчений він значно гірше.

Щоб привернути увагу широкого кола науковців, фахівців, підприємців та інвесторів до великих можливостей надр України, у червні у м. Києві, у конференц-залі НАНУ, відбудеться міжнародний семінар «Рідкісні метали України — погляд у майбутнє». Про свою участь у ньому вже заявили 120 учасників, чимало представників зарубіжжя.

Цього року великим колективом провідних учених і фахівців геологів НАН України та Мінекоресурсів України вперше створено унікальний атлас «Геологія і корисні копалини України», 75 карт якого відтворюють комплексні дані про геологічну будову, корисні копалини та екологічний стан території України. Ця робота вже викликала великий міжнародний резонанс, і за спонсорською підтримкою канадської фірми «Northland Power Inc.» (президент Джеймс Темертей) видається англійською мовою у Торонто. Атлас стане путівником і візитною карткою України.

Атлас одержав підтримку Президента України Л. Кучми. Але, на жаль, досі в Україні він існує лише у комп'ютерній версії, а проблема його видання не розв'язана.

Президія НАН України постійно тримає в полі зору наукові проблеми, пов'язані з розширенням мінерально-сировинної бази країни. З цього напрямку було прийнято цілий ряд постанов. Серед них — «Про наукові проблеми розвитку пошуково-розвідувальних робіт на нафту і газ в акваторіях Азовського і Чорного морів». Наш інститут працює над обґрунтуванням існування у нафтогазоносних регіонах зон формування і розміщення великих за запасами родовищ нафти, газу та інших природних ресурсів.